

UOT: 636.032.082

RESPUBLİKAYA GƏTİRİLƏN QARAMAL CİNSLƏRİNDƏ SÜD
MƏHSULDARLIĞIS.İ.RÜSTƏMOVA, M.M.HƏSƏNOV
Baytarlıq Elmi-Tədqiqat İnstitutu

Məqalə, Şərur rayonunun Tumaslı kəndli-fermer südçülük təsərrüfatına gətirilən cinslər sayəsində, aparılan damazlıq seleksiya işləri nəticəsində yerli malın süd məhsuldarlığının yüksəlməsindən bəhs edir. Belə ki, yerli maldan alınan mələzlər müxtəlif iqlim hava şəraitinə asanlıqla uyğunlaşaraq nəslin mənsub olduğu məhsuldarlıq potensialından yüksək səviyyədə istifadə edə bilir və ya başqa sözlə öz potensialını göstərə bilir.

Açar sözlər: rezistentlik, təkmilləşdirmə, rentabellik, vizual, servis dövrü, sonun düşməsi, laktasiya müddəti.

Kənd təsərrüfatında daxili bazarın tələbatının yerli istehsal məhsulları ilə ödənilməsi üçün süd məhsullarının artırılmasına da xüsusi diqqət yetirilməlidir. Süd özünün tərkibinə və qidalılıq dəyərində görə canlı orqanizmin bütün qida maddələrinə olan tələbatını bütünlüklə ödəyə bilmə keyfiyyətinə malikdir. Orqanizmin rezistentliyini yüksək səviyyədə saxlaya bildiyinə, bu keyfiyyətinə təmin etmə xüsusiyyətinə görə əvəz olunmayan qida maddəsidir. Bu cür qiymətli qida maddəsi bir çox heyvanlardan alınsa da onun başlıca mənbəyi südlük maldarlıqdır. Ona görə də insanlar qədim dövrlərdən bəri bütün vasitələrdən son zamanlarda isə elmin imkanlarından hərtərəfli istifadə etməklə qaramalın süd məhsuldarlığını get-gedə artırmağa xalis südlük qaramal cinsləri yetişdirməyə çalışmışlar. Dünya heyvandarları tərəfindən yer kürəsinin ayrı-ayrı bölgələrində yaxşı yemləmə və bəsləmə şəraitində xalis südlük qaramal cinsləri yaradılmış və onlar uğurla yetişdirilir. Həmçinin süd məhsuldarlığının artırılması istiqamətində də təkmilləşdirmə işləri aparılır. Aparılan təhlillər göstərir ki, yüksək məhsuldar qaramal cinsləri yetişdirilən regionlarda südün həcmi artır maye dəyəri isə aşağı düşür. Bu isə sahənin rentabelliğini artırır və onun iqtisadi səmərəliliyini təmin edir ona görə də respublikaya damazlıq qaramal cinslərinin gətirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Məhz bunun nəticəsidir ki, respublika əhalisində Holştein-friz, Simmental, Şvis və s. südlük qaramalın xüsusi çəkisi artmışdır.

Tədqiqatın materialı və metodları. Tədqiqat işləri, əsasən Şərur rayonunun Tumaslı kəndli-fermer südçülük təsərrüfatında aparılmışdır. Təcrübənin aparılmasında Simmental mənşəli yerli maldan alınan 60 baş hibrid mələz inək və düyələrdən istifadə olunmuşdur. Fermer təsərrüfatlarında aparılan damazlıq seleksiya işləri sayəsində yerli malın məhsuldarlığı yüksəlmişdir. Belə ki, yerli maldan alınan mələzlər müxtəlif iqlim hava şəraitinə asanlıqla uyğunlaşaraq nəslin mənsub olduğu məhsuldarlıq po-

tesialından yüksək səviyyədə istifadə edə bilir və ya başqa sözlə öz potensialını göstərə bilir. Yerli iqlimə uyğunlaşma, əlamətlərin nəslə yaxşı ötürülməsi onların genetik xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır. Aparığımız vizual araşdırma və qiymətləndirmə nəticəsində müəyyən etdik ki, Şərur rayonunun Tumaslı kəndli-fermer südçülük təsərrüfatında yaxşı yemləmə və bəsləmə şəraiti olduğundan burada qaramalın doğub törəmə qabiliyyəti də yüksəkdir. (cə.1)

Cədvəl-1

Simmental mənşəli mələz düyələrdə "Servis dövrü"

Göstəricilər	Orta hesabla	Minimum Maksimum
İlk döllənmə yaşı (ayda)	18.0±2.18	16.9-20.1
İlk döllənmədə canlı kütlə, kq	225±3.26	215-298
Doğumun davam etməsi saatla	I doğumda	38±2.2
	II doğumda	30±2.04
	III doğumda	28±1.95
Sonun düşməsi saatla	I doğumda	2.9±0.41
	II doğumda	2.4±0.39
	III doğumda	2.1±0.37
Servis dövrü, günlə	I doğumda	80±0.38
	II doğumda	85±2.32
	III doğumda	90±2.16

Cədvəldən görünür ki, yaxşı yemləmə, bəsləmə və saxlama şəraitində Simmental cinsli hibrid mələz düyələr orta hesabla 18 ayda həvəsə gəlib döllənirlər. Bu onunla əlaqədardır ki, həmin yaşda düyələr orta yaşlı anaların canlı kütləsinin 70%-ə çatırlar. Həmin heyvanların canlı kütləsi I doğumda 215 kq-dan az olmamalıdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, inəklərin gələcək süd məhsuldarlığı müəyyən qədər doğumun davam etmə müddətindən də keyli dərəcədə asılıdır. Bu müddət yeni doğulmuş heyvan orqanizmində məhsuldarlığına və normal çoxalma qabiliyyətinin təmin olunmasına müsbət təsir göstərir. Cədvəldən görüldüyü kimi, südlük maldə servis-dövrü doğumlar üzrə müvafiq surətdə 80 gün, 85 gün və 90 gün təşkil etmişdir. Servis dövrünə düzgün nəzarət edilmədikdə qaramaldan laktasiya dövründə 10 ay süd sağılmadan və heyvana

60 gün südünü qurutma dövrü verilmədən, təkrar doğmasına səbəb olur. Bu zaman həmin heyvanda ağız südü əmələ gəlmir və turşumuş südlə yeni doğulmuş buzovlar mayalandırılır. Bu isə həmin buzovlarda qastroenterekolit, bronxopnevmoniya və dispepsiya ilə özünü büruzə verir ki, nəticədə heyvanların kütləvi ölümünə səbəb olmaqla, cinsin tezliklə cırlaşmasına gətirib çıxarır. Göründüyü kimi, təcrübə qrupunda servis-dövrü doğumlar üzrə düzgün aparıldığından inəklərdə qısırlıq minimuma enmişdir. Bütün yuxarıda şərh olunanlar göstərir ki, cins malın doğub-törəmə fəaliyyəti kifayət qədər intensiv gedir. Nəticədə məhsul istehsalına yem şərfi azalır, məhsul istehsalından alınan gəlir artır.

Aparılan tədqiqatlar və təcrübələrin təhlili.

Aparılan tədqiqatlar respublikaya gətirilən və yerli maldan alınan hibrid mələzlərin boğazlıq dövrünə uyğun yemləndirilməsi, orqanizmin bütün qida maddələrinə olan tələbatının təmin olunması ilə əlaqədardır. Ona görə də südlük malın məhsuldar cins kimi formalaşmasında elmi əsaslarla normalaşdırılmış və balanslaşdırılmış yemləmənin rolu böyükdür. Şərur rayonun Tumaslı kəndli-fermer südçülük təsərrüfatında Simmental cinsli 60 baş hibrid mələz düyü və inəklərin doğumdan asılı laktasiyalar üzrə süd məhsuldarlığı tədqiq edilmişdir (cə.2).

Cədvəl-2

Damazlıq hibrid inəklərdə süd məhsuldarlığı

Doğumlar	Sağım günləri	Laktasiyalar üzrə süd sağımı (kq)	Südün yağlılığı	Süd yağı, kq	Canlı kütlə, kq
I	290±3.22	2200±8.11	3.72±0.22	81.8±2.5	388±5.62
II	297±3.66	2500±8.40	3.86±0.19	96.5±2.18	402±6.34
III	300±3.57	2700±8.54	3.92±0.23	105.8±2.23	428±5.24

Cədvəldə verilmiş rəqəmlərdən göründüyü kimi, respublikada yetişdirilən damazlıq südlük hibrid mələz inəklərin məhsuldarlıq göstəriciləri yerli cinslərə nisbətən əhəmiyyətli dərəcədə yüksəkdir. Bu cinslərdə laktasiya müddəti doğumdan asılı olaraq çox da dəyişməməklə I laktasiya orta hesabla 290 gün, II laktasiya 297 gün, III laktasiya 300 gün təşkil etmişdir. Yüksək yemləmə şəraitində inəklərin laktasiya üzrə süd məhsuldarlığı I laktasiya üzrə 2200 kq, II laktasiya üzrə 2500 kq, III laktasiya üzrə 2700 kq südün yağlılığı isə 3,72-3,92% təşkil etmişdir. Süd məhsuldarlığının və südün yağlılığının yüksək olması nəticəsində hər sağılan inəkdə 290-300 günlük sağım dövründə 81,8-105,8 kq süd yağı olmuşdur ki, bu da mövcud cinsin yetişdirilməsinin iqtisadi səmərəliliyinə, alınan süd məhsulunun rentabelli olmasına təminat verir.

Cədvəl-3
Südlük naxırda bir baş inəyin saxlanma xərci və məhsul istehsalına görə gəlir

	Göstəricilər	Ölçü vahidi	Miqdarı	Qiyməti (manat)	Məbləği (manat)
1	Qarışıq yem	kq	900	0,62	558
2	Quru yonca otu	kq	1890	0,23	441
3	Yaşıl yem	kq	4340	0,08	347,2
4	Baytar xidməti (vaksin və dərman ilə birlikdə)	dəfə	3	5	15,0
5	Sair xərclər	X	X	X	210
6	Yekunu	X	X	X	1571,2
Məhsul istehsalı					
1	Süd (bazar satış qiyməti ilə)	ton	2,7	700,0	1890
2	Buzov (1,5 sentner südün dəyəri)		1,5	80,00	120
3	Peyin(bazar satış qiyməti ilə)	ton	7	7,5	52,5
4	Cəmi ümumi gəlir	X	X	X	2062,5
5	Mənfəət	X	X	X	491,3

Cədvəl simmental mənşəli hibrid mələz hibrid inəklər üçün tərtib edilmişdir. Bu cinsdən olan inək il ərzində 300 gün sağılmış və orta gündəlik süd sağımı 9 kq təşkil etmişdir. Yem məsrəfi orta hesabla gündəlik qarışıq yem; inək üçün 2,2 kq, buzov üçün 0,8 kq olmaqla 300 gün, (3x300=900), quru yonca otu: inək üçün 7 kq, buzov üçün 2 kq olmaqla 210 gün (9x210=1890); yaşıl yem: inək üçün 20 kq, buzov üçün 8 kq olmaqla 155 gün (28x155=4340 kq) olmuşdur. Göründüyü kimi, il ərzində bir baş inəyin saxlanmasına 1571,2 manat sərf edilmişdir. İl ərzində bir başdan 2700 kq süd, 1 baş bala, 7 ton peyin alınmışdır. Peyinin bir tonunun 7,5 manat olması əlavə məhsulun dəyəri (7 ton x 7,5 manat) =52,5 manat, əsas məhsula çəkilən xərc isə (1571,2-52,5 manat) =1518,7 manat olacaqdır. Doğulmuş balanı şərti südə çevirmək üçün istifadə edilən əmsal 1,5 olmaqla hər bir baş yeni doğulmuş buzov 1,5 sentner süd məhsulu kimi qiymətləndirilir. Südün cəmi (2700+150 = 2850 kq) 2850 kq olduğundan 1 kq südün maya dəyəri 1518,7 : 2850 = 0,53 manat olur. Sonra cəmi südün tərkibində südün və balanın xüsusi çəkisi müəyyən edilir. Süd: 2700 x 100 : 2850 = 94,7% Bala 150 x 100 : 2850 = 5,3%

Deməli xərcin 1438,2 manatı südə (1518,7-in 94,7%), 80,5 manatı isə (1518,7-in 5,3%) yeni doğulmuş balaya aid edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, istər yüksək süd məhsuldarlığına malik cinslərin, istərsə də yerli cinslərin yaradılmasında və ya mövcud cinslərin təkmilləşdirilməsində möhkəm və keyfiyyətli yem bazasının iqtisadi baxımdan həlledici rolu vardır. Yem bazasına yüksək keyfiyyətli yonca otu, çəmən otu, vitaminli ot unu, qarğıdalı, yem çuğundur, yerkökü, yaşıl yemlər və qüvvətli yemlər daxil olmalıdır. Heyvanların balanslaşdırılmış yemləndirilməsi elə təşkil olunmalıdır ki, yemləmədə heyvanların bütün qida maddələrinə olan tələbatı tam şəkildə ödənilsin. Bunun nəticəsində heyvandarlıqda

yüksək məhsuldarlıq təmin olunur, məhsulun keyfiyyəti yüksəlir, əmək və yem sərfi azalır, alınan məhsul isə ucuz başa gəlir.

Nəticə: 1.Boğazlıq dövründə inəklərə verdiyi südə, doğulacaq balaya görə məhsuldar və diri çəkisini saxlamaq üçün saxlayıcı yem rasionu verilməlidir. 2.Yem rasionuna yüksək keyfiyyətli yonca otu, çəmən otu, vitaminli ot unu, qarğıdalı, yem çuğundurdu, yerökü və qüvvətli yemlər daxil olmalıdır. 3.Qışda günəşli günlərdə boğaz düyələr hər gün açıq havada 2-3 saat gəzintiyə buraxılmalıdır. Bu düyə və inəyin öz sağlamlığına, asan doğuma və balanın normal inkişafına yaxşı təsir edir. 4.Doğumdan 1-ay sonra inəklər hövrə gələn zaman dərhal mayalandırılmamalı, servis dövrünə uyğun ən azı 90 gün istirahət verilməlidir. 5.Xarici mühit amilləri havanın və pəyənin soyuq yaxud, həddindən artıq istliyi, havanın sərt dəyişməsi, pəyədə iki tərəfli hava cəryanının

olması heyvanların orqanizminə mənfi təsir göstərir. Pəyədə istilik 10-12С, körpələrin şöbəsində 15С olmalıdır. Qışda tövlələr quru, normal istilikdə və təmiz saxlanılmalıdır. 6.İnəklərin dərisinin vaxtında tozdan, pəlçiq və çirkədən təmizləmək, dırnaqları üzandıqda kəsmək lazımdır. 7.Doğuşa 2 həftə qalmış, inək doğum şöbəsinə keçirilməli və lazımı baytarlıq sanitariya tədbirləri görülməlidir. 8.Buzov doğulan kimi onun ağız - burunun seliyi təmizlənir, göbəyi 6-10 sm uzunluğunda kəsilir və yod məhlulu ilə dizinfeksiya edilir. 9.Doğumdan sonra inəyə ilıq su verilməlidir. İlk günlərdə un horrası vermək də çox əhəmiyyətlidir. 10.İnəklərə qulluq edən sağıcı, sağımdan əvvəl inəyin yelini sıgallayır, yuyur, silir, süd qablarının təmizləyir və yuyur. 11.Heyvanların sağılması və onlara qulluq edilməsi, yemlənməsi, təmizlənməsi, və s. işlər iş rejiminə əsasən hər gün eyni vaxtda aparılmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1.Абуев М.А., Салтанова Р.Д. Влияние типа рациона нетелей на их последующую продуктивность. «Зоотехния», №4, 1994, с. 18. 2. Архипов А.В., Дульнев В.И. Внести коррективы в структуру рационов коров. «Зоотехния», №2, 1997, с. 11-13., с. 16. 3. Бугдаев И.Э., Кокорев В.А. и др. Марганец в рационе крупного рогатого скота. «Животноводство», №5, 1986, с. 42-46. 4. Бутквичене А.А. Кормление высокопродуктивных коров. JL: Колос, 1973, с. 912. 5. Дульнев В.И. Структура кормовой базы и основные показатели молочного скотоводства. «Зоотехния», №4, 1990, с. 33-36.. 6. Вард Дж. Кормление сухостойных коров. Реферативный журнал «Молочное и мясное скотоводство», №9, 1985, с. 11. 7. Васильева Е.А. Клиническая биохимия сельскохозяйственных животных. -М., 1974, с. 189. 8. Калашников А.П. "Нормы и рационы кормления сельскохозяйственных животных" Москва 1985 9. Verdıyev Z.Q – Maldarlıq, III hissə. Bakı-1977

Молочная продуктивность импортируемых в республику пород и их плодовитость

С.И. Рустамова, М.М.Гасанов

Согласно статье, благодаря породам, привезенным на крестьянское хозяйство Тумасли в Шарурском районе, производство молока увеличилось за счет разведения. Таким образом, привезенных пород могут легко адаптироваться к различным климатическим условиям и использовать потенциал высокой производительности своего поколения или другими словами, показать свой потенциал.

Ключевые слова: *сопротивление, улучшение, рентабельность, визуальный, сервисный период, выпад плацента, продолжительность лактации.*

Milk productivity of breeds imported into the republic and their fertility

S.Rustamova, M.M.Hasanov

According to the article, thanks to the breeds brought to the Tumasli farm in the Sharur district, milk production increased due to breeding. Thus, angels of domestic goods can easily adapt to different climatic conditions and use the potential of high performance of their generation, or, in other words, show their potential.

Key words: *Resistance, improvement, profitability, visual, service period, lung placenta, lactation time.*
